

МОЖЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розв'язується актуальна проблема формування екологічної культури студентів. Обґрунтовано значення індивідуально-типологічного підходу при формуванні екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін. Проаналізовано погляди вчених на специфіку поняття екологічної культури та підходи до формування екологічної культури студентів. Визначено, що не зважаючи на існуючі різноманітні інноваційні методи формування екологічної культури у студентів – майбутніх учителів природничих дисциплін, питання вибору методів потребує удосконалення. Визначено індивідуально-типологічний підхід як засіб удосконалення процесу формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, індивідуально-типологічний підхід, освітній процес, майбутні вчителі природничих дисциплін.

Постановка проблеми. Реформування змісту вищої освіти в Україні орієнтоване на гуманізацію, екологізацію та висуває принципово нові завдання до системи освіти. Суттєвого значення в цьому контексті набуває екологічна освіта, кінцевою метою якої є становлення екологічної культури особистості.

Створення цілісної системи екологічного виховання забезпечить формування екологічної культури індивіда і суспільства загалом. Концепція екологічної освіти України розглядає екологічну культуру, як складову системи національного і громадянського виховання, частину загальної культури, що характеризується глибоким усвідомленням важливості гармонійного взаєморозвитку суспільства і природи [1].

Актуальним залишається пошук нових шляхів оптимізації процесу формування екологічної культури студентів взагалі та майбутніх учителів зокрема, одним з яких ми вбачаємо організацію навчально-виховного процесу за засадах індивідуально-типологічного підходу.

Аналіз останніх досліджень. Пріоритетні підходи до формування екологічної компетентності, сутність і структуру цього поняття, принципи формування якості представлено у працях Г. Білецької, О. Колонькової, Л. Лук'янової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пуствовіт тощо. Більшість досліджень, що стосуються неперервної екологічної освіти і виховання присвячено проблемі формування екологічної культури майбутніх учителів (Г. Білявський, Ю. Бойчук, Т. Вайда, Н. Грейда, Г. Науменко, С. Рудишин, Г. Тарасенко, Г. Філіпчук тощо).

Індивідуалізація навчання як проблема дидактики розглядалася вченими, педагогами-практиками на різних рівнях: від фундаментальних педагогічних досліджень (С. Рабунський, І. Унт) до вивчення особливостей індивідуалізації навчання в конкретних аспектах і умовах: індивідуалізація навчального середовища учня засобами інтернету (О. Пінчук, О. Соколюк); індивідуалізація в процесі вивчення окремих предметів (О. Гнатюк, В. Конашук, М. Письменна, В. Сиротюк) [5, с. 145].

На підставі аналізу педагогічної теорії та практики можна виділити протиріччя між традиційними способами формування екологічної культури в умовах масового навчання і новими вимогами суспільства до якості підготовки фахівців. Окреслене протиріччя визначило проблему дослідження, яка полягає в необхідності пошуку шляхів оптимізації процесу формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін, яке надасть педагогам ефективного інструменту впливу на студента, сприятиме становленню творчої особистості, розвитку особистісних якостей суб'єктів освітнього процесу.

Мета нашого дослідження полягає у обґрунтуванні значення індивідуально-типологічного підходу при формуванні екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Екологічна культура особистості у педагогічній літературі характеризується як: система цінностей щодо довкілля; відповідальне ставлення до навколишнього середовища; система умінь і досвід вирішення екологічних проблем, насамперед, на місцевому і локальному рівнях; практичні дії, поведінка, спрямовані на збереження довкілля та власного здоров'я [1].

Не зважаючи на значну кількість досліджень розрізняють два основних підходи до розуміння сутності екологічної культури: у першому – акцентується увага на синтезі понять «екологія» та «культура» та визначається як частина загальної культури. Згідно з іншим підходом визначення екологічної культури ґрунтується на тому, що термін «культура» (лат. cultura – покращення) початково визначав обробку землі, ґрунту, що дає можливість говорити про первинний сенс поняття «культура» як

«екологічної дії». Незважаючи на спроби протиставлення культури та природи, ці поняття є взаємопроникними та знаходяться у постійній взаємодії [4].

Формування екологічної культури має здійснюватися засобами екологічного виховання, екологічної освіти, шляхом формування екологічної свідомості та екологічної відповідальності, з позицій екологічного світогляду.

Екологізація освіти включає: систему екологічних знань, умінь, навичок та практичних дій з раціонального природокористування. Важливим компонентом екологічної освіти є міждисциплінарний підхід: пронизування всіх навчальних дисциплін, особливо спеціальних курсів, екологічними знаннями, що допоможе майбутньому спеціалісту сформувати базу знань, яка наближена до конкретних проблем, пов'язаних з майбутньою діяльністю. У сучасній екологічній освіті спостерігається відокремленість теоретичних знань студентів з вирішенням практичних задач. В зарубіжних країнах екологічній освіті надається прикладне значення та систематичність. Прикладом може служити американські школи, де викладання екологічних курсів розпочато з 50-х рр. ХХ ст. Розроблена спеціальна програма з екологічної освіти вчителів, яка охоплює систему підвищення кваліфікації. Крім міждисциплінарного підходу обов'язковий принцип безперервності екологічної освіти [6].

В літературі окреслено два основні напрямки підготовки фахівців у галузі екології та природокористування: перший – це підготовка фахівців, детально ознайомих з проблемами охорони навколишнього середовища у своїй галузі, які завдяки глибоким знанням могли б сприяти вирішенню екологічних проблем, другий – це підготовка фахівців, у яких був би міжгалузевий комплексний підхід до вирішення поставлених завдань, тобто фахівців, які мали б базову екологічну освіту [2].

Вважаємо, що саме другий напрям надзвичайно важливий в процесі формуванні екологічної культури майбутніх вчителів природничих дисциплін і може бути вирішений під час викладання фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін в процесі аудиторної та самостійної роботи студентів. Майбутні вчителі природничих дисциплін повинні орієнтуватися в широкому колі проблем, які стосуються природокористування та охорони довкілля. Тому їх підготовка є процесом, спрямованим на формування екологічно-культурної особистості фахівця, який усвідомлює проблеми природокористування, володіє знаннями екологічної культури, охорони довкілля та методами формування цих знань і вмінь в учнів.

З цією метою необхідно на всіх етапах освітнього процесу цілеспрямовано здійснювати перехід від інформаційно-пасивної до рефлексивно-діяльній парадигми навчання: до продуктивних, інтерактивних педагогічних технологій. Оскільки характер і зміст взаємовідносин між суб'єктами освітнього простору в процесі здійснення різних видів діяльності є одним з провідних факторів формування екологічної культури учня, студента, то слід так організувати навчально-виховний процес, щоб:

- основні функції педагога полягали в організації взаємодії з студентами, створення умов розвитку самостійності і суб'єктності в їх діяльності;
- студент знаходився в позиції суб'єкта діяльності, дослідника, самостійного оволодіння знань, творця умов свого розвитку у взаємодії з педагогами, одногрупниками;
- в процесі навчання переважали проблемні та дослідницькі методи;
- забезпечувалась можливість розвитку всіх учасників педагогічного процесу та саморефлексія ними власного досвіду;
- результат навчання полягав не лише в оволодінні певних компетентностей, а й змінах самого суб'єкта.

Під час такої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу активізується потреба студентів в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності; відбувається залучення студентів на заняттях з фахових дисциплін до квазіпрофесійної еколого-освітньої діяльності; умотивовано використовуються завдання екологічного спрямування під час проходження майбутніми учителями природничих дисциплін різних видів практик.

В умовах сьогодення широко розповсюджені інноваційні методи навчання: організація проектної діяльності, орієнтованої на інтереси та установки студентів, взаємозв'язок теорії та практики, комунікативну діяльність забезпечують професійне становлення майбутнього спеціаліста; впровадження інтерактивних технологій навчання (технології кооперативного навчання, технології колективно-групового навчання, технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань тощо).

На практичних заняттях студенти розробляють орієнтований план-схему і методи проведення занять різних типів – як традиційних так і за новітніми інтерактивними технологіями та намагаються їх моделювати в аудиторії.

Серед методів, що використовуються в педагогічній практиці формування екологічної особистості також виділяють методи:

- екологічної лабілізації (від лат. *labilis* – нестійкість) – недоцільності традиційних технологій екологічної діяльності;
- екологічних асоціацій (від лат. *associatio* – поєднання) – встановлення зв'язку між природними образами;
- художньої репрезентації природних об'єктів (від англ. *representation* – представляти) – відображення природних об'єктів у творах мистецтва;

- екологічної ідентифікації (від лат. *identificare* – ототожнення) – порівняння людини з певним природним об'єктом;
- екологічних експектацій (від англ. *expectation* – очікування) – психологічного навіювання на зустріч із природою;
- екологічної емпатії (від гр. *eempatheia* – співпереживання) – співчуття природному об'єктові;
- екологічної рефлексії (від лат. *reflexio* – відображення) – погляд на свої екологічні дії збоку;
- екологічної ритуалізації (від англ. *ritual* – обряд) – організації екологічних обрядів;
- екологічної турботи [2].

Отже, у процесі екологічного навчання і виховання зростає зацікавлення до екологічних проблем довкілля, розвиваються дослідницькі вміння, формуються наукові знання, переконання і система екологічних цінностей, які визначають екологічну позицію, поведінку та екологічну культуру людини.

Не зважаючи на існуючі різноманітні методи формування екологічної культури у студентів – майбутніх учителів природничих дисциплін, питання вибору методів, на нашу думку, потребує удосконалення. Вибір форм і методів навчання залежать передусім від індивідуальних особливостей студентів. В умовах масового навчання надмірна індивідуалізація неможлива і нерозумна, так як не сприяє адекватній соціалізації особистості в групі [5]. Найбільш оптимальним, на нашу думку, є використання індивідуально-типологічного підходу в процесі організації і управління освітнім процесом.

На думку Л. В. Кондрашової, індивідуалізація навчання це одна з тенденцій оптимізації сучасного процесу вищого навчального закладу і вона полягає в створенні системи педагогічних дій по відношенню до кожного студента, спрямованих на врахування інтересів, можливостей, здібностей, ціннісних орієнтацій особистості з метою її професійного становлення і творчого розвитку. Індивідуальний підхід – це форма спілкування викладача і студента, спрямована на допомогу студенту у виявленні його власної індивідуальності, розвитку здібностей і умінь знаходити в різних ситуаціях свій індивідуальний стиль діяльності [3, с. 66].

Типологізація передбачає відкриття того мінімуму сутнісних ознак, без якого аналізоване складне явище не спроможне існувати, розвиватися, вдосконалюватися; розробку такої ідеальної моделі, котра виконує роль універсального засобу в усіх типологічних процедурах і різноманітних напрямках пізнання. Типологічний підхід це результат глибокого осмислення і системного відрефлексування процедури типологізації як логікометодологічної цінності. Типологічний підхід дає змогу пояснювати окремі предмети і явища, й передусім складні, рекурсивні, з погляду їх істотних сторін, властивостей, ознак, а тому сприяє їх розумінню та адекватному тлумаченню [7].

Під індивідуально-типологічним підходом ми розуміємо систему педагогічних управлінських дій викладача, спрямованих на діагностику індивідуально-типологічних особливостей студентів з метою поділу їх на умовно виділені типологічні групи для здійснення диференційованої роботи з ними [5].

Реалізація індивідуально-типологічного підходу передбачає врахування викладачем в процесі навчання конкретних особливостей студентів як індивіда, особистості, суб'єкта, тобто того, що полягає в його індивідуальності. Необхідно знайти оптимальний варіант виділення таких особливостей, які, будучи індивідуальними характеристиками студента, визначають і загальні особливості конкретної типологічної групи. Студенти зі схожими індивідуальними особливостями об'єднуються в типологічні групи. Викладач повинен не тільки сам враховувати ці особливості, а й допомогти студентам у вивченні своїх характеристик для використання їх в найбільш продуктивному ракурсі [5].

Отже, використання індивідуально-типологічного підходу в процесі формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін передбачає:

- діагностику студентів з метою виявлення їх типологічних особливостей;
- вибір найбільш оптимальних методів формування екологічної культури майбутніх учителів по відношенню до кожної типологічної групи;
- співвіднесення змісту, форм і методів формування екологічної культури з типологічними особливостями, що передбачає самостійність, усвідомленість вибору кожним студентом рівня складності навчальних завдань (репродуктивного, продуктивного, евристичного і творчого характеру), напрямків самоосвіти та самовдосконалення.

Передусім необхідно врахувати вікові та індивідуальні відмінності студентів в процесі навчальної діяльності. Знання особистісних особливостей студента дає нам можливість оптимально організувати навчання студента в типологічних групах, а також їх взаємодію. Це досягається шляхом надання студентам можливості вибору різних як за змістом, так і за рівнем складності завдань, орієнтацію викладача на самостійність студента.

Висновки дослідження і перспективи подальших досліджень. Індивідуально-типологічний підхід створює оптимальні умови для прояву можливостей кожного студента, для перетворення його з пасивного спостерігача на активного учасника освітнього процесу.

На підставі здійсненого аналізу психолого-педагогічних досліджень, в яких відображено сучасний стан проблеми формування екологічної культури, зауважуємо, що питання необхідності і доцільності застосування індивідуально-типологічного підходу у навчально-виховному процесі не викликає сумнівів. Розглянуті у статті аспекти не вичерпують усіх питань цієї теми, подальшої науково-педагогічної

розробки потребує розробка і впровадження в навчально-виховний процес системи завдань формування екологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін на сучасному етапі.

Використані джерела

1. Білик Л. І. Теоретико-методичні основи формування екологічної відповідальності студентів у системі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти». Черкаси, 2005. 51 с.
2. Демідова Ю. Є. Методичні аспекти формування екологічної культури майбутнього фахівця. *Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VI Междунар. науч.-практич. конференции, 15–16 декабря 2011 г. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов.* Харьков, 2012. С. 188-195.
3. Кондрашова Л. В. Процесс обучения в высшей школе: учеб. Пособие. Кривой Рог, 2000. 171 с.
4. Курняк Л. М. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної освітньої політики. *Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць.* 2006. Вип. 56. С. 223-227.
5. Плющ В. М. Індивідуально-типологічний підхід в організації самостійної роботи студентів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія».* Вип. 279. Київ, 2018. С. 144–150.
6. Розсоха А. П. Формування екологічної культури у майбутніх учителів географії. *Молодий вчений.* № 9.1 (36.1). Харків, 2016. С. 138-142
7. Фурман А. В. Типологічний підхід у системі професійного методологування. *Психологія і суспільство.* 2006. №2. С. 78-92 URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/7389>

Pliusch V., Tereschenko O.

THE POSSIBILITIES OF AN INDIVIDUAL-TYOPOLOGICAL APPROACH IN THE ECOLOGICAL ANTHROPOLOGY DEVELOPMENT ORGANIZATION OF FUTURE NATURAL SCIENCES TEACHERS

The article deals with the urgent problem of the students' ecological anthropology development. The purpose of this research is to substantiate the value of an individual-typological approach in the ecological anthropology development of future natural sciences teachers. The views of scientists on the specificity of the ecological anthropology concept and approaches to the students' ecological anthropology development have been analyzed. It has been emphasized that innovative approaches to the ecological anthropology require changes in the content (conceptions of education and upbringing, curricula, syllabi) and methodical (forms, methods of educational activities organization, control character) components of the educational process.

It has been determined that despite the variety of innovative methods of the ecological anthropology development of future natural sciences teachers, the issue of the methods choice, in our opinion, has to be improved. The choice of forms and methods of teaching depends, first of all, on the individual characteristics of the students. Under conditions of mass training, excessive individualization is impossible and irrational, since it does not contribute to adequate socialization of the individual in the group. The most optimal decision is the use of an individual-typological approach in organization and management of the educational process. An individual-typological approach creates optimal conditions that help students to demonstrate their capabilities, turn them from passive listeners and observers into active participants of the educational process.

Thus, the use of an individual-typological approach in the ecological anthropology development of future natural sciences teachers involves: diagnostics of the students in order to identify their typological peculiarities; selection of the most optimal methods for future teachers' ecological anthropology development in relation to each typological group; the correlation of the content, forms and methods of the ecological anthropology development with typological peculiarities, which involves independence, awareness of the choice of the educational tasks complexity level (reproductive, productive, heuristic and creative tasks), directions of self-education and self-improvement.

Key words: *ecological anthropology, ecological education, individual-typological approach, educational process, future natural sciences teachers.*

Стаття надійшла до редакції 24.06.2018 р.